

Tomasz Lenkiewicz
Uniwersytet Gdański

Spuścizna świata antycznego w życiu politycznym Europy

Wiele kontrowersji wzbudza określenie przestrzeni, której nadaje się wspólną nazwę *Europa*. Biorąc pod uwagę różnorodność kryteriów, czynników i uwarunkowań, stwierdza się, że Europa jest postrzegana jako przestrzeń: geograficzna, kulturowa, metapolityczna, polityczna oraz – przede wszystkim – cywilizacyjna, charakteryzująca się zmieniającymi się przez stulecia koncepcjami wytyczenia jej zasięgu terytorialnego. Geograficzne pojęcie Europy zmieniało się wraz z przemianami zachodzącymi w jej kształcie politycznym i kulturowym, nadal kwestionuje się arbitralne ustalenie pasma gór Uralu jako wschodniej lądowej granicy Europy¹.

Poszukując wspólnych korzeni i podstaw wartości europejskich, europejskiej tożsamości oraz oblicza kulturowo-cywilizacyjnego, zwraca się uwagę na siłę oddziaływania tradycji greckiej, rzymskiej oraz judeochrześcijańskiej. Zauważa się, iż etymologia słowa *Europa* wywodzi się od greckiego określenia *euros* ('ciemna woda') oraz semickiego *ereb* (w znaczeniu: 'zachodni', 'zachodzący'), a ta nazwa służyła Homerowi (VIII w. p.n.e.) i Herodotowi (V w. p.n.e.) dla oznaczenia obszarów północnej Grecji, terenów położonych na zachód i północ od Morza Egejskiego oraz dla odróżnienia tych ziem od terenów położonych na wschodzie (Azja) i południu (Libia)². Swoista symbolika tego określenia pojawia się także w micie o porwaniu

¹ Por. A. Piskożub, *Kopernikański i ptolemejski ład europejski*, „Cywilizacje w czasie i przestrzeni” 1997, nr 3, s. 24; H. Samsonowicz, O „historii prawdziwej”. *Mity, legendy i podania jako źródło historyczne*, Gdańsk 1997, s. 117–119; N. Davies, *Europa*, Kraków 1998, s. 32; T. Judt, *Wielkie złudzenie? Esej o Europie*, Warszawa–Kraków 1998, s. 37; J. Strzelczyk, *Odkrywanie Europy*, Poznań 2000, s. 13; A. Toynbee, *Studium historii*, Warszawa 2000, s. 677; A. Chodubski, *Świat wartości europejskich* [w:] *Nauka społeczna Kościoła, tradycja i kultura a Unia Europejska*, red. T. Linkner, A. Modrzejewski, Pelplin 2004, s. 10; K. Pomian, *Europa i jej narody*, Gdańsk 2004, s. 7; Z. Bauman, *Europa niedokończona przygoda*, Kraków 2007, s. 13; J. Krasuski, *Europa między Rosją i światem islamu*, Toruń 2005, s. 9; J. Ruszkowski, *Wstęp do studiów europejskich. Zagadnienia teoretyczne i metodologiczne*, Warszawa 2007, s. 28–56.

² Por. M. Dobroczyński, J. Stefanowicz, *Tożsamość Europy*, Warszawa 1979, s. 10–11; R. Borkowski, *Fundamenty Europy (aksjologiczne podstawy europejskich demokracji)* [w:] *Demokracja – społeczeństwo – globalizacja. W kręgu problemów współczesnej demokracji*, red. A.W. Jabłoński, Z.M. Nowak, Opole 2005, s. 45.

córki fenickiego króla Agenora, noszącej imię Europa. Jej uprowadzenie z Azji na ziemie greckie jest metaforą przenikania kultury semickiej do świata greckiego, a także wpływu mających starszy rodowód najdawniejszych bliskowschodnich cywilizacji na podstawy kształtowania się cywilizacji antycznej Grecji. W późniejszym okresie Grecy zaznaczali swą odrębność od świata zewnętrznego (w szczególności wobec Azji) na podstawie specyficznego ukształtowanego systemu wartości oraz rzeczywistości kulturowo-cywilizacyjnej świata greckiego, a to zjawisko w późniejszych wiekach stało się wyznacznikiem europejskiego postrzegania innych cywilizacji. Stwierdza się, że Europa jako identyfikator geograficzny, niepozbawiony sądu wartościującego, pojawiła się w starożytności świata greckiego, a Hellenowie określali znany sobie świat w trójkątnym podziale na kontynenty Europy, Azji i Afryki³. W związku z tym, zauważa się, że: „Przy wszystkich geograficzno-kulturowo-politycznych trudnościach ze zdefiniowaniem pojęcia »Europa« wyraźne jest przeciwstawienie sięgające poglądów starożytnych Greków: Europa – Azja. Europa to wolność i gotowość do walki o nią, Azja zaś to gotowość do zaakceptowania despotyzmu za cenę dobrobytu i bezpieczeństwa. To przeciwstawienie stało się na długo elementem europejskiej świadomości i trwa prawie do dziś [...]. Długo by przyszło wyliczać miejscowości i miejsca pretendujące do miana »wrot« do Europy”, łączy je jedno – wszystkie uznają się za miejsce styku cywilizacji ludzi wolnych i cywilizacji wschodnich despotyzmów, inaczej widzących prawa i wolności człowieka”⁴.

Poszukując korzeni politycznych świata antycznego, dokonuje się analizy osiągnięć cywilizacji greckiej (nazywanej także w połączeniu z dorobkiem Rzymu – cywilizacją klasyczną), ponieważ: „Od Greków właśnie zaczerpnęliśmy wszystko to, co najbardziej odrębne w kulturze zachodniej i kontrastuje z kulturą wschodnią: naszą naukę i filozofię, literaturę i sztukę, myśl polityczną i ideę prawa i wolnych instytucji politycznych. Co więcej, u Greków właśnie pojawiło się po raz pierwszy wyraźne poczucie różnicy między ideałami europejskimi a azjatyckimi oraz poczucie autonomii cywilizacji zachodniej. Europejski ideał wolności zrodził się podczas obfitującej w skutki wojny perskiej [...]. Bez kultury greckiej cywilizacja europejska, a nawet europejska idea człowieka, byłaby niezrozumiała”⁵.

Początki cywilizacji greckiej datuje się na około VIII w. p.n.e., natomiast V w. p.n.e. stanowi szczyt jej rozwoju. Grecja była związkiem państw o niewielkich terytoriach (polis) i różnorodnych ustrojach, ale silnym poczuciu więzi etnicznej oraz ujednoliconej kulturze. Ukształtowany system wartości, który stał się podstawą kultury greckiej, charakteryzował się niezależnością oraz zdolnością przeciwstawienia się innym systemom wartości, uznawanym przez Greków za obce i niemożliwe do zaakceptowania. Wojny perskie przyniosły trwałe poczucie własnej tożsamości Grekom. Wyzwalając się spod perskiej dominacji, Grecy nabrali przekonania,

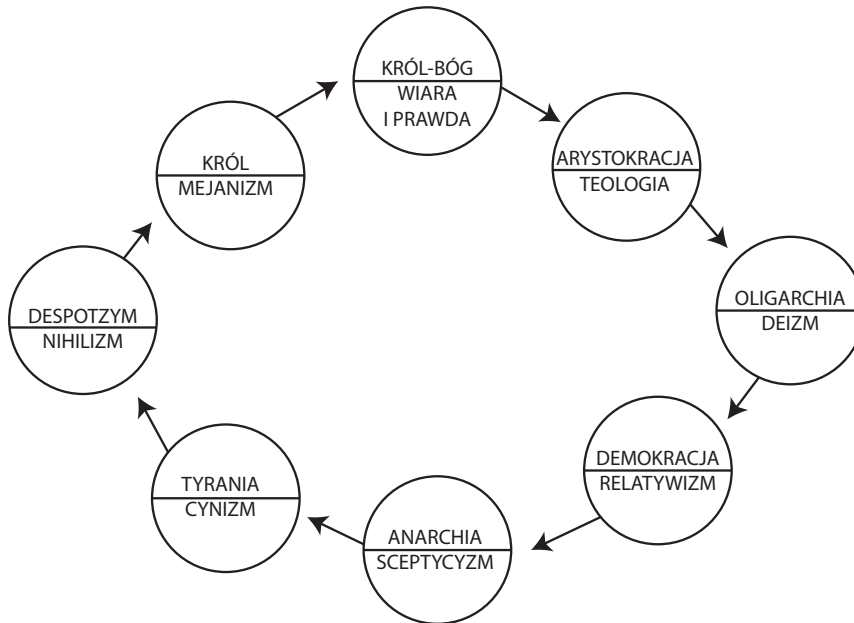
³ A. Gieysztor, *Europejska Christiana respublica w średniowieczu* [w:] *Europa. Fundamenty jedności*, red. A. Dylus, Warszawa 1998, s. 43.

⁴ J. Kłoczowski, *Polska – Europa. Od Gniezna 1000 r. do Polski w Unii Europejskiej*, Gdańsk 2002, s. 12.

⁵ Ch. Dawson, *Tworzenie się Europy*, Warszawa 2000, s. 18.

iż Grecja jest wolnością, a Persja – tyranią. Przekonanie to legło u podstaw tradycji łączenia cywilizacji z Europą i Zachodem⁶.

Na obszarze antycznej Grecji rodzi się kultura, której fundamentalną wartość stanowi rozum, dlatego jest nazywana kulturą logocentryczną⁷. Zauważa się, że starożytnej Grecji Europa zawdzięcza przede wszystkim sferę życia intelektualnego, umysłowość wielu pokoleń Europejczyków kształcono, posługując się ideami zawartymi w dziełach myślicieli greckich. W tych dziełach odnajdowano wykładnię wiedzy dotyczącej miejsca człowieka wobec otaczającej go rzeczywistości w skali makro- i mikroodniesień. Organizację polityczną Grecji cechowała różnorodność połączona ze skłonnością do eksperymentowania, co sprzyjało licznym transformacjom ustrojowym. Te zjawiska i procesy ukazuje Platońska koncepcja cyklu politycznego i odpowiadające jej postawy duchowe. W tym cyklu władza ulega ciągłemu procesowi przemian, od najbardziej despotycznej po najbardziej zanar-chizowaną formę ustroju społecznego.

Źródło: A. Piskoźub, *Cywilizacje w czasie i przestrzeni*, Gdańsk 1996, s. 20.

⁶ Por. N. Davies, *Europa...*, s. 133–134; H. Samsonowicz, *Północ – Południe*, Wrocław 1999, s. 7–13; M. Baczewska, *Europa państw czy państwo europejskie?*, Toruń 2004, s. 10; F. Gołębowski, *Kulturowe aspekty integracji europejskiej*, Warszawa 2008, s. 58; *idem*, *Unia Europejska jako wspólnota kulturowa* [w:] *Europeistyka. Podręcznik akademicki*, t. 2, red. K.A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski, Warszawa 2012, s. 28–30.

⁷ G. Szulczewski, *Europa w poszukiwaniu nowej tożsamości* [w:] *Europa w gospodarce, polityce i kulturze światowej. Między dziedzictwem i przyszłością*, red. J. Osiński, s. 376.

W Grecji ukształtowały się idee i wartości uznawane za fundamentalne w definowaniu europejskości. Wśród nich są idee polityczne, formy sprawowania władzy oraz wzory zachowań jako aspekt życia społeczno-politycznego. Za najistotniejsze uznaje się:

1. Prawdę,
2. Dobro,
3. Piękno,
4. Wolność,
5. Indywidualizm,
6. Demokrację,
7. Wiarę,
8. Relatywizm,
9. Sceptycyzm,
10. Cynizm,
11. Nihilizm,
12. Mesjanizm,
13. Deizm,
14. Racjonalizm,
15. Pragmatyzm,
16. Dialog,
17. Ideę współzawodnictwa,
18. Ideę obywatelstwa,
19. Organizację życia parlamentarnego,
20. Uznanie polityków (obok poetów, wynalazców oraz uczonych) za przedstawicieli organizujących życie społeczne⁸.

Okres, który nastąpił po klasycznym czasie rozwoju kultury greckiej, jest nazywany hellenizmem i uwidacznia zjawisko otwarcia się greckiego systemu wartości na inne systemy aksjologiczne przejawiające się w sferach: religijnej, kulturalnej oraz ładu społecznego. Okres hellenistyczny cechuje synkretyzm dopuszczający możliwość wzajemnego przenikania się odmiennych systemów wartości na różnorodnych płaszczyznach. Oddziaływanie dorobku antycznej Grecji zaznaczyło się w ekspansji kultury intelektualnej w nowych środowiskach miejskich Afryki Północnej (np. Aleksandria) i Azji Centralnej, a następnie w zachodniej części basenu Morza Śródziemnego. Okres hellenistyczny miał więc szczególne znaczenie dla dalszego rozwoju podstawowych wartości ukształtowanych w klasycznym okresie kultury greckiej, uwidaczniając jej żywotność i zdolności ekspandowania. W znaczeniu politycznym świat grecki przestał istnieć na skutek podbojów rzymskich, lecz pozbawienie Grecji niezależności

⁸ Por. P. Rietbergen, *Europa. Dzieje kultury*, Warszawa 2001, s. 38–47; A. Chodubski, *Świat wartości europejskich...*, s. 13–14; M. Nadolski, *Etapy, formy i uwarunkowania integracji europejskiej* [w:] *Integracja europejska. Wstęp*, red. K.A. Wojtaszczyk, Warszawa 2006, s. 26–27; D. Janicka, *Historia społeczna i polityczna Europy*, Toruń 2007, s. 15; Ch. Tilly, *Demokracja*, Warszawa 2008, s. 39–44; J. Wilk, *Fundamentalne wartości Europy a aksjologia Unii Europejskiej* [w:] *Elementy aksjologii Unii Europejskiej*, red. L. Gęsiak, Kraków 2009, s. 16–17; F. Gołębowski, *Cywilizacja europejska*, Warszawa 2012, s. 36–41.

politycznej nie skutkowało spadkiem znaczenia kultury greckiej, w tym idei i wartości społeczno-politycznych. Silniejszy w znaczeniu politycznym i militarnym Rzym przejął wiele ze spuścizny greckiej, umożliwiając dalszy jej rozwój oraz wpływ na późniejszy rozwój kultury europejskiej⁹. Wiele elementów greckiej cywilizacji uległo zagładzie, dużą część jej dorobku wchłonął Rzym, aby w późniejszym okresie przekazać ten dorobek tradycjom świata chrześcijańskiego oraz Bizancjum. Trwałą pozostałością było zjawisko hellenizacji wschodnich obszarów Europy Śródziemnomorskiej, której hegemonia odrodziła się u schyłku starożytności w greckojęzycznym i kulturowym Bizancjum (do 1453 r.). Powrót do tradycji antycznej cywilizacji greckiej uwidocznił się także dopiero w epoce renesansu i czasach późniejszych, stanowiąc istotny składnik cywilizacji Europy, jednocześnie Grecja – pierwsze ogniwo cywilizacji europejskiej – w pewnych okresach znajdowała się poza zasięgiem cywilizacji zachodnioeuropejskiej, a państwa zachodnie wyraźnie się od niej dystansowały¹⁰. Dzięki Grekom następne pokolenia społeczności europejskich postrzegały rzeczywistość jako ciągłość historyczną, wprowadziły element tradycji, który wywiera znaczący wpływ na kulturę Europy, naukę, świadomość Europejczyków oraz stosunki społeczno-polityczne. Pomimo upadku politycznej niepodległości miast greckich i powstania hegemonicznych struktur politycznych, koncepcja sprzyjania indywidualnemu rozwojowi duchowemu oraz prawom obywatela przeciwstawianym potęgze państwa w pewnym sensie przetrwała i na masową skalę widać to szczególnie po rewolucji z końca XVIII w.¹¹

Już w okresie dominacji ateńskiej w Grecji, w Italii zaczyna umacniać swą władzę Rzym, początki państwa rzymskiego przypadają na VI w. p.n.e. Zauważa się, że w początkowym okresie swego rozwoju Rzym był w znaczeniu kulturowym uboższy od cywilizacji greckiej: „Zwyciężona Grecja pojmała srogiego zwycięzcę i wniosła sztuki do chłopskiego Lacjum”¹², wyrastał z autonomicznych tradycji charakterystycznych dla społeczności zamieszkujących Półwysep Apeniński. Z czasem wykształcił własny system wartości, a język łaciński stał się głównym środkiem komunikacji dla Rzymian. Jednak politeistyczny system religijny Rzymian w dużym stopniu był spokrewniony z greckim politeizmem.

W znaczeniu politycznym Rzym osiągnął zdecydowaną przewagę nad światem greckim, pozwalającą mu na podjęcie ekspansji w basenie Morza Śródziemnego i stopniowe uzyskanie dominującej pozycji w tym regionie. W wymiarze społeczno-politycznym Rzym przechodził swoistą metamorfozę od systemu republikańskiego do systemu monarchicznego¹³.

⁹ Por. F. Gołębowski, *Stosunki kulturalne na Bałkanach*, Warszawa 2001, s. 34–41; *idem*, *Cywilizacja europejska...*, s. 44–50.

¹⁰ A. Chodubski, *O tożsamości cywilizacji europejskiej [w:] W kręgu cywilizacji europejskiej. Praca ofiarowana Profesorowi Andrzejowi Piskozubowi w 40-lecie pracy naukowej*, Gdańsk 1996 s. 23.

¹¹ Por. N. Davies, *Europa...*, s. 169–171; P. Rietbergen, *Europa. Dzieje kultury...*, s. 53; J. Wilk, *Fundamentalna wartość...*, s. 17.

¹² A. Piskozub, *Cywilizacje w czasie i przestrzeni...*, s. 90.

¹³ Por. J. Carpentier, F. Lebrun, *Historia Europy*, Warszawa 1994, s. 55–67; F. Gołębowski, *Cywilizacja europejska...*, s. 50–51.

W poszukiwaniu korzeni politycznych świata antycznego oraz wieków średnich zauważa się istotny wpływ cywilizacji rzymskiej wywierany na to zjawisko. Wśród wartości kulturowych pozostawionych przez Rzym następnym pokoleniom wartości polityczne stanowią ich znaczną część. Dokonuje się podziału na cztery elementy:

1. organizacja państwa (m.in. skarbowość, administracja cywilna, wojskowość, senat),
2. ład prawny (system prawoznawstwa stanowiący przedmiot wychowania obywatelskiego),
3. organizacja życia zbiorowego w strukturach miejskich,
4. skuteczność działania politycznego¹⁴.

Sukcesy Rzymian na płaszczyźnie podbojów terytorialnych i eksploatacji podbitych społeczności zależały od sprawnie funkcjonującej armii. Ten model został w pełni zaakceptowany na gruncie europejskim, decydował o sile politycznej poszczególnych władców, możliwościach zdobycia panowania oraz narzucania poddanym zasad i reguł prawnych, a skuteczność stanowiła ważny aspekt w rzymskim modelu sprawowania władzy. W Rzymie ukształtował się wzór wojska obywatelskiego, odznaczającego się karnością.

Akceptację i uznanie zdobyły w krajach europejskich modele ustrojów państwowych ukształtowane w Rzymie:

1. republikański – zawierający trzy składniki władzy państwowej – konsulów, senat oraz lud,
2. monarchiczny (cesarski) – w którym władca używał tytułu monarszego, skupiał w jednym ręku naczelne urzędy państwa, a władza ta była dziedziczna.

Zauważa się, że miasto wraz z jego architekturą stanowiło istotny element w organizacji życia społeczno-politycznego, było centrum administracyjnym i wojskowym, na którym opierała się imperialna władza centralna, generowała zarazem samorządowe uprawnienia mieszkańców. W strukturach miejskich ludność w państwie rzymskim dzieliła się na kilka grup o różnym zakresie uprawnień. Doświadczenie rzymskie wraz z rozwiniętą formą prawodawstwa stało się źródłem normatywnych rozwiązań regulujących stosunki społeczne także na poziomie ludzkiej indywidualności. W wielowiekowej tradycji rzymskiej prawo (*ius*) było nieodłączne od sprawiedliwości (*iustum*), podzielone na prawo obywatelskie (*ius civile*) oraz prawo narodów (*ius gentium*), dając podstawy europejskim ideałom państwa i ducha obywatelskiego, gdzie prawo pojmuje się w sensie legalności oraz słuszności. Racjonalna nauka o prawie oraz schematy i formy myślenia przejęły inne obszary Europy po upadku Cesarstwa Rzymskiego na Zachodzie, pomimo anarchii panującej wówczas na zdecydowanym obszarze kontynentu europejskiego. Należy zauważyć, iż idea władzy jednocześnie prawomocnej i praworządnej, oraz prawa

¹⁴ Por. A. Chodubski, *Wartości globalne kultury europejskiej [w:] Kultura polska w zintegrowanej Europie. Szanse czy zagrożenia*, red. M. Barański, M. Stolarczyk, Katowice 2003, s. 17; G. Labuda, *Rozważania nad teorią i historią kultury i cywilizacji. Wybór studiów i rozpraw*, Poznań 2008, s. 437.

będącego instrumentem rządzenia, jak i ograniczeniem dla rządzących, nie zawsze były respektowane w późniejszej historii Europy. Mimo to rzymskie prawo stało się, obok demokracji greckiej i chrześcijańskiego rozumienia sprawiedliwości, jednym z fundamentów europejskiej kultury politycznej i prawnej¹⁵.

Chrześcijaństwo wywodzące się z tradycji judaistycznej w ciągu kilku wieków stało się elementem uniwersalizującym proces kształtowania się Europy i ogrywa tę rolę także współcześnie. Judaizm i chrześcijaństwo wprowadziły na grunt europejski wiarę w postępek oraz równość i braterstwo wszystkich ludzi, ale to właśnie chrześcijaństwo ze względu na misjonarski charakter (którego brak w judaizmie) rozprzestrzeniało się przez stulecia w Europie, wykazując zdolność integrowania elementów wcześniejszych kultur: greckiej pojęciowości, rzymskiego prawa, a później także tradycji ludów żyjących na północ od Alp. W pierwszych pokoleniach chrześcijanie byli niewątpliwie postrzegani przez współmieszkańców jako jedna z sekt żydowskich¹⁶. Chrześcijaństwo zdominowało cesarstwo rzymskie i trwale zrosło się z życiem Zachodu mimo wschodniego pochodzenia i braku korzeni w tradycjach cywilizacji klasycznej, natomiast od początków organizacji Kościoła w państwie rzymskim struktury kościelne odpowiadały strukturalnie administracji państwowej, a układ stosunków kościelnych oddawał stan stosunków między miastami. Tradycja chrześcijańska rozciąga idee wolności na wszystkich ludzi i jako pierwsza podejmuje i rozwija ideę godności. Zauważa się, że powstały w chrześcijaństwie Kościół akceptuje wszystkie autentyczne wartości, które są dorobkiem całej ludzkości i mają uniwersalne znaczenie, będąc wytworem kultury duchowej i materialnej. Wartości chrześcijańskie, które Kościół ukazuje, nie są sprzeczne z autentycznymi walorami ogólnoludzkimi, posiadają swoją specyfikę i religijny charakter oraz złożoną strukturę składającą się z dwóch podstawowych elementów: boskiego i ludzkiego, nadprzyrodzonego i naturalnego, transcendentnego i immanentnego, ponadhistorycznego i historycznego. Wartości chrześcijańskie dopełniały, ubogacały, transformowały, porządkowały świeckie w tym, co dotyczyło sensu i celu życia ludzkiego (odnosi się to również do współczesności)¹⁷. W świecie śródziemnomorskim chrześcijaństwo wchłonęło najróżniejsze wpływy cywilizacyjne i przekazało kolejnym generacjom, stając się obok wędrówek ludów zasadniczym czynnikiem kształtującym przyszlą Europę¹⁸. Zauważa się, że ukształtowana w chrześcijaństwie instytucja Kościoła nie była w stanie zapobiec podziałowi

¹⁵ Por. P. Rietbergen, *Europa. Dzieje kultury...*, s. 60–63; A. Chodubski, *Wartości globalne kultury europejskiej...*, s. 17–20; R. Krawczyk, *Podstawy cywilizacji europejskiej*, Warszawa 2004, s. 94–95; R. Borkowski, *Fundamenty Europy...*, s. 49–51; K. Łastawski, *Historia integracji europejskiej*, Toruń 2006, s. 16–17.

¹⁶ W. Myszo, *Europa. Pierwotne chrześcijaństwo, idee i życie społeczne chrześcijan (II i III wiek)*, Warszawa 1999/2000, s. 9; F. Koneczny, *Cywilizacja żydowska*, Komorów 1997, s. 119–120.

¹⁷ Por. E. Wiprzycka, *Kościół w świecie późnego antyku*, Warszawa 1994, s. 40–41; Ch. Dawson, *Tworzenie się Europy...*, s. 38–39; M. Rusiecki, *Chrześcijańskie wartości podstawą jedności Europy* [w:] *Chrześcijaństwo a jedność Europy*, red. E. Cyran, A. Czaja, P. Gutowski, Lublin 2006, s. 221–225; J. Wilk, *Fundamentalne wartości...*, s. 20–22.

¹⁸ J. Kieniewicz, *Wprowadzenie do historii cywilizacji Wschodu i Zachodu*, Warszawa 2003, s. 142.

chrześcijaństwa oraz upadkowi cesarstwa zachodniego, ale ocalała wiele elementów starożytnej cywilizacji, stając się depozytariuszem i kontynuatorem kulturowej spuścizny łacińskiej¹⁹. Jedność świata chrześcijańskiego doświadczała sporów teologicznych, dogmatycznych, doktrynalnych i rywalizacji *stricte* politycznych, skutkujących schizmami w XI i XVI w., które podzieliły kontynent na wrogie wobec siebie wyznania. Niemniej chrześcijaństwo uczyniło Europę wspólnotą ludów wyznających te same zasady wiary, reprezentujących taką samą obyczajowość i po części wynikającą stąd mentalność.

Korzenie kultury europejskiej, także w wymiarze politycznym, objawiają się zatem w trzech płaszczyznach ukształtowanych historycznie:

1. antycznej tradycji greckiej – związanej z greckim systemem wartości, dotyczącej przede wszystkim sfery intelektualnej i artystycznej,
2. antycznej tradycji rzymskiej – związanej z prawno-administracyjnym porządkiem społecznym,
3. chrześcijańskiej – odnoszącej się do wymiaru filozoficzno-intelektualnego oraz społecznego²⁰.

The legacy of the ancient world in Europe's political life

Summary

The precise conceptualization of a spatial dimension of Europe is highly controversial. Taking the diversity of criteria, factors and determinants into account, one may tell that Europe is perceived as a geographic, cultural, meta-political, political and civilization space. The arbitrary indication of Ural Mountains as an eastern border of Europe is still being questioned. Common roots of European tradition and identity are being found in Greek, Roman and Judeo-Christian tradition. Europe as geographical identifier emerged in ancient Greece and had axiological content from its very beginning.

Keywords: Europe, tradition, identity, ancient times, civilization, culture

¹⁹ M. Simon, *Cywilizacja wczesnego chrześcijaństwa I-IV w.*, Warszawa 1981, s. 383–384.

²⁰ F. Gołembski, *Unia Europejska jako wspólnota kulturowa...*, s. 30.